

معرفی رئیس همایش

آقای حجت الاسلام و المسلمین محمد تقی یری

رئیس مرکز نجوم و ستاره‌شناسی استان تهران

معرفی دبیر علمی هایش

آقای دکتر جعفر آقاییانی چاوشی عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی شریف

معرفی برندگان، هفتمین جایزه ویژه حضرت عبدالعظیم

این جایزه امسال به سه استاد تعلق گرفت:

- دکتر مهدی محقق به پاس زحمات فراوان ایشان در معرفی رازی
- دکتر سید محمود طباطبائی به پاس ترجمه های ایشان از آثار پزشکی رازی
- دکتر احسان مقدس به پاس چاپ متن مستفح آثار پزشکی رازی

چکیده سخنرانی ها و عنوان مقاله پوستری

مقالات متعددی برای این همایش ارسال گردید که از میان آنها پس از داوری بعضی برای سخنرانی و یک مقاله به عنوان مقاله پوستری انتخاب گردید. خانم دکتر کیل تیور مایل به حضور در همایش و ایراد سخنرانی بودند که کتابخانه این امکان فراهم نشد. مادر اینجانب تنها به درج چکیده انگلیسی نامبرده اکتفا میکنیم.

عنوان مقاله پوستری از قرار زیر است :

سامان سلیمانی مرند "شیمی رازی"

رازی، پزشک فیلسوف

مهدی محقق مدیر موسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران - دانشگاه مکیل

محمد بن زکریای رازی تا قرن نوزدهم میلادی به وسیله کتاب های پزشکی مانند المنصوری و الحصبه و الجدری که به زبان لاتین ترجمه شده بود به عنوان یک طبیب شناخته شده بود و این کتاب ها در مراکز علمی غرب همچون مون پلویه تدریس می شد. در نیم قرن اخیر او به عنوان یک فیلسوف در کتاب های مانند رسائل فلسفیه که به وسیله پول کراوس فراهم آمده بود و نیز کتاب فیلسوف ری، محمد بن زکریای رازی اثر راقم این سطور که به وسیله انجمن آثار ملی چاپ شد به جهان علم معرفی گشت. در کتاب فیلسوف ری کتاب های طب روحانی و سیرت فلسفی و علم الهی و الشکوک علی جالینوس او مورد تحلیل قرار گرفته و این جنبه از رازی به دنیای علم شناسانده شده است. در این گفتار برخی از اندیشه های فلسفی و اخلاقی او که در کتاب های نامبرده آمده مورد بحث و تحلیل قرار می گیرد تا بچویندگان دانش، رازی را به عنوان یک پزشک فیلسوف بشناسند و اندیشه های علمی او بیش از پیش در مراکز علمی معرفی گردد.

بازشناسی دیدگاه‌های پزشکی رازی

دکتر سید محمود طباطبائی استاد دانشگاه علوم پزشکی تهران

کتاب «الحاوی» که به زبان تازی در بیست و پنج جلد مکتوب شده شاهکاری بس سنگین انگیز و کرانیه در دانش پزشکی است. با تلاش و کوشش فراوان، در مدت بیش از ده سال، آثر به زبان پارسی برگردانده، واژه‌هایش را با دانش نوین، همسان‌سازی کرده، چند جلد از آثر به چاپ رساندم و همزمان، گزیده‌اش را در سه جلد، چنان گنج‌اندازم که نشانگری برای شخصیت پزشکی رازی و شناسه‌ای برای ان کتاب فراگیر باشد.

از یک دیدگاه کلی، می‌توان محتویات مجموعه ۲۵ جلدی «الحاوی» را در سه بخش معرفی کرد:

۱. بیماری‌های کوناگون با طبقه‌بندی و تعاریفی کم و بیش نزدیک به طبقه‌بندی و تعاریف رایج در پزشکی نوین، به عنوان مثال:

جلد اول کتاب، اختصاص به بیماری‌های مغز، اعصاب و روان دارد، جلد دوم آن درباره چشم پزشکی است، جلد سوم به بیماری‌های گوش، حلق، بینی، دهان و دندان اختصاص دارد، و به همین ترتیب، جلد‌های بعدی، بطور اختصاصی درباره دستگاه‌ها و اندام‌های مختلف بدن، بیماری‌های کوناگون و مباحث ویژه‌ای که ارتباط مستقیم یا غیر مستقیم به پزشکی دارند مگارش یافته‌اند. در هر جلد که معمولاً ترجمه آن کمتر از ۴۰۰ صفحه نیست، تعریف بیماری، انواع آن، علائم عمومی و اختصاصی، تشخیص‌های افتراقی، پیش‌آگهی، شیوه‌های درمانی کوناگون، درمان‌های جایگزین و عوارض داروها، به تفصیل و به نقل از برجسته‌ترین

پزشکان پیش‌کوت و معاصر رازی آورده شده‌اند.

۲. مفردات دارویی: رازی به نقل قول از برجسته‌ترین اطباء، داروشناسان و دانشمندان پیش‌کوتش بویژه دیسکوریدوس و جالینوس، به تعریف بیش از یک هزار ماده گیاهی، جانوری، کانی و متفرقه، چگونگی کزینش یا تهیه، موارد تجویز، موارد منع مصرف، مقادیر درمانی و سمی یا کشنده آنها پرداخته و در موارد متعددی، تجربیات و نظرات خود را افزوده است.

۳. اخلاق پزشکی، ویژگی‌های شخصیتی پزشک، معیارهای ارزیابی و آزمون مدعیان پزشکی به منظور صدور مجوز برای پرداختن به این حرفه...

نقش رازی در سانس فکری آدرئاس وزالیوس پدر علم تشريح و آناتومی نون

دکتر پرویز سلانی، پژو، شکر بنیاد دایره المعارف اسلامی

آدرئاس وزالیوس (۶۴-۱۵۱۴) پدر علم تشريح و آناتومی جدید، از جمله بزرگان علم پزشکی و بویژه جراحی نون است که ریزه خوار خوان دانش داشتند بزرگ ایرانی-اسلامی، محمد بن زکریای رازی (۹۲۵-۸۵۴) بوده است. نخستین اثر وزالیوس ترجمه و شرح بخش نهم کتاب المنصوری زکریای رازی، شیمی دان و فیزیکدان ایرانی-اسلامی بود. با وجود این، تاکنون به نقش رازی در مجموعه آثار وزالیوس بسیار بی مری شده است.

سالها مطالعه آثار رازی و مشاهده روش های کوناگون وی در تکرار آزمایش های سبب شکوفایی اندیشه وزالیوس شد. وی هر چند در ابتدا، ولی سرانجام با پذیرش نگرش انتقادی رازی به آراء جالینوس، خود به پیروی از او به تقد جالینوس پرداخت. طاهر استرسی او به مباحث تفادان جالینوس از طریق ترجمه های لاتینی کتاب احاوی رازی بوده است. هر چند وی هیچگاه به این اثر ارجاع نداده، بعید است از آن آگاه نبوده باشد. علاوه شباهت های ساختاری و بیانی و شکلی بین احاوی و فابریکای وزالیوس مؤید فرضیه استفاده و بهره گیری او از این کتاب است.

رازی و کالبدشناسی قلب

محمدالدین کیوانی، پژوهشگر دایره المعارف بزرگ اسلامی

جاشوالبوویس در نسخه‌ای خطی مربوط به بیش از ۵۰۰ سال قبل، به یادداشت‌هایی برخورد کرده شامل پاره‌ای از نظرات محمد بن زکریای رازی درباره آناتومی قلب. ورق‌های این نسخه در بردارنده یک ارزیابی کلی از اهمیت عظیم رازی برای علم طب است. نویسنده این یادداشت رازی را بزرگترین آزمایشگر در موضوعات مرتبط به پزشکی می‌داند که پس از سفرهای متعدد اینجا و آنجا در میان ملت‌های مختلف از جمله عرب‌ها، یونانی‌ها و کلدانی‌ها و مطالعه آثار پزشکانی چون جالینوس، کتاب عظیمی تألیف کرده به نام احاوی که در غرب به کنتیتس نیز شهرت دارد. نویسنده یادداشت می‌گوید با تمام احترامی که برای دیگران قائل است، چه یونانی چه عرب و چه کلدانی، و حتی لاتین‌ها، رازی شایسته مقام اول و ستایش همیشگی است.

از سخن بیان لیبوویس برمی‌آید که مثلث یادداشت‌های مورد بحث با اینکه از جنبه‌ی انصوری رازی استفاده کرده و اتفاقاً از نویسنده آن بی‌خبر بوده است. او ضمن نقل قول از این کتاب مطالبی هم از ماخذ پزشکی دیگر برای تکمیل تشریح آناتومی قلب گرفته است. طبق آنچه از مجموعه این منابع بر می‌آید که البته به نظری رسد هم آن مطالب آراء و نتیجه آزمایش‌های کالبدشناسی رازی است - آناتومی قلب از نظر امثال رازی اجمالاً به این شرح است:

”قلب در وسط سینه جای دارد و به شکل میوه کاج است. یک نخش آن پهن و در نخش دیگرش باریک است. گوشت در نخش باریک سخت است و بسبب این است که هر چه به آن اصابت کند به راحتی آسیب نمی‌بیند. در نخش پهن بافت‌های الیاف بسیاری وجود دارد، برخی طولی و برخی عرضی و این به خاطر انبساط و انقباض قلب است؛ بافت‌های مورب هم هست که قلب در حالت استراحت به آنها نیاز دارد. غشاء کوچکی موسوم به ”کپسولا“ نیز آنجا

هست که فقط به قاعده قلب می رسد و وجودش برای حفاظت از قلب است. گاه مایع خاصی آنجا جمع می شود و به شکل دلی (آپوستانور) در می آید که اگر بترکد به قلب سرایت می کند و بلا درنگ مرگ به دنبال آن می آید.

به علاوه، در قلب چهار دهانه وجود دارد، دو تاد طرف راست و دو تاد طرف چپ، و در وسط خود قلب دو بطن هست که یکی در سمت راست و دیگری در سمت چپ قرار دارد و در میان آنها مجرای است که خون از طریق آنها از بطن راست به بطن چپ می گذرد. بطن راست ماده ای دریافت می کند که در بطن چپ به خون تبدیل می شود. در دهانه بانی که در طرف راست واقعند، رگ بزرگی حسیده به یکی از آنهاست و از طریق آنها خون از جگر به قلب می آید. سه دریچه هم وجود دارد که باز می شوند تا خون بتواند وارد قلب شود. این دریچه ها بسته شوند تا خون نتواند به رگ باز گردد. همچنین، مقداری ماده گوشت مانند هست که به آن دهلیز قلب گفته می شود. وقتی این دهلیز منقبض می شود آن سه دریچه منقبض و بسته می شوند. از دهانه دیگر رگ دیگری شعب می شود که به واسطه آن خون به حفره شش با جاری می گردد. سه دهانه یادخل دیگر نیز هست که باز می شوند تا خون بتواند به شش با وارد شود، و بسته می شوند تا خون نتواند به قلب پس بزند.

به عقیده جاشوئا لبوویس، باینکه یادداشت ها مبتنی بر گفته های جالینوس پرگمانی است و در آنها حتی عیناً از کلمات این پزشک بزرگ استفاده شده، ساختار آنها کاملاً تازه است

در مکتب طب سنتی ایران که میراث گرانبهای بر جای مانده از دانش و تجربیات نیاکان ماست باشد موضوع خوردنی ها و آشامیدنی ها، هم در بحث پیشگیری و حفظ الصحة و هم در بحث معالجه و درمان از اهمیت بسزایی برخوردار است.

محمد بن زکریای رازی طبیب مجرب سده سوم هجری همواره برای بالابردن سطح آگاهی و شناخت مردم در زمینه حفظ تندرستی و نیز مقابله با مشکلات ناشی از سوء تغذیه و رفتارها و عادات های غلط در رژیم های غذایی تلاش می نمود. به اعتقاد رازی عامل بروز بسیاری از بیماری ها از جمله سرطان و بیماری های کوارشی اغلب ناشی از عادات ها و رژیم های غذایی نادرست می باشد.

بطور کلی درمان رازی، ساده و باتکیه بر تدابیر غذایی بوده است. جمله معروف رازی در اصول تدوی بیمار با تغذیه و پرهنر از دارو درمانی، خطاب به پزشکان در مانگر چنین است: "تازمانی که می توانی بیمار را با رژیم غذایی مناسب درمان کنی حرکت اقدام به درمان با دارو مکن و این با کسب شناخت و مهارت در امر طبایع و خصوصیات غذا حاصل شود و تازمانی که می توانی با داروی مفرد درمان کنی اقدام به درمان با داروی مرکب مکن که اگر آگاهی و شناخت کافی از دارو های مفرد ساده باشد بیماری با همان دارو می شود و نیز تا آنجا که می توانی دارو های ناشناخته و غیر معمول را تجویز مکن مگر اینکه صحت عملکرد آنها باشد و آزمایش به اثبات رسیده باشد".

این دیدگاه رازی که بر لزوم آموزش بگانی اصول تغذیه سالم و پابندی به اصل مهم غذا درمانی پیش از دارو درمانی تاکید دارد موجب گردید تا او به تألیف آثار متعدد پزشکی با تکیه بر بهداشت غذایی و تغذیه درمانی اقدام نماید. یکی از شاهکارهای وی در موضوع تغذیه کتاب "منافع الاغذیه و دفع مضارها" می باشد. این کتاب ارزشمند که در حکم یک دانشنامه غذایی است با گذشت بیش از هزار و اندی سال در ارائه دانش تغذیه و چگونگی کاربرد مواد غذایی همچنان از تازگی، ژرف نگری و توانایی لازم برخوردار است.

کشف الکحل توسط رازی

دکتر جعفر آقایی چاوشی استاد یار دانشگاه صنعتی شریف ارائه بوسید ساناز محمدی

کارشناس مهندسی شیمی از دانشگاه علمی کاربردی صنایع غلات قائم

امروزه نقش بی دلیل الکحل در صنعت پزشکی پوشیده نیست. به طور کلی میتوان گفت که بدون الکحل پزشکان قادر به معالجه بیماران خود نیستند.

اما این ماده سحرآمیز چگونه کشف شد و چه مراحل را پیمود تا به صورت فعلی درآید.

متأسفانه به این سوال اساسی پاسخ مطلوبی داده نشده است

حقیقت آن است که مورخین شیمی و در اس آنهار بتلو (M. Berthelot) با آنکه تلاش مهمی در تاریخ کشف الکحل کرده اند به علت نداشتن منابع

عربی کیمیاگری اسلامی نتوانسته اند به نتیجه غایی برسند.

آنان تا انجام پیش رفتند که ثابت کنند طریقه ساخت الکحل از شراب در اوایل قرن چهاردهم میلادی رواج داشته است.

ادعای آنان مبتنی بر بعضی دستورات لاتینی بوده که تهیه (آب آتش ز) یا همان الکحل را از تقطیر شراب به دست میداد.

اما این دستورات مضمّن واژه های عربی بوده که تاثیر کیمیاگری اسلامی را بر آنها مبرهن میساخت و این سوال را مطرح میکرد که آیا این دستورات که بی

شبهت به نسخه های پزشکی برای تهیه دارو بودند اصیل و زائیده ذهن کیمیاگران غربی اند و با ترجمه اقباسی از متون عربی.

سوالی که نه بر تلو و نه روسکا قادر به پاسخگویی ان بودند.

بایحال در قرن نوزدهم میلادی هوفر (Hoefler) شیمیدان و پژوهشگر فرانسوی معاصر بر تلو تنی لاتینی را کشف کرد که در آن از زبان محمد بن زکریای رازی شیمیدان بلند اوزره ایرانی تهیه اکمل را از تقطیر مواد نشاسته ای حاصل میکرد.

روش تهیه اکمل توسط رازی در این سخنرانی کاملاً شرح داده شده است.

جستجوی کتب طب منقوده در کتب احادی رازی

دکتر احسان مقدس پژوهشگر طب سنتی

دانشمندان مسلمان پس از نهضت ترجمه که باعث شد آثار علمی فراوانی از زبان های یونانی، سریانی، پهلوی و هندی به زبان عربی ترجمه شود، به تدریج خود شروع به مکارش آثار علمی نمودند که متأسفانه تعداد زیادی از این آثار به علت جنگ ها، آتش سوزی ها و حوادث دیگر به دست مانرسیده است. لذا جستجوی این کتاب ها، رساله ها و مقالات علمی در لابه لای آثار علمی برجای مانده می تواند راهنمای محققان و پژوهشگران برای بازیابی آثار علمی منقوده باشد. از این رو نگارنده با تلاشی متواضعانه در پی جستجوی آثار طب منقوده قرن دوم و سوم هجری که در کتب سترک احادی نشانی از آنها بر جای مانده است. مولفان این آثار عبارتند از: ماسرجویه بصری یهودی، تیاذق حکیم، ابو جریج راهب، جور جیس بن نختشوع، ابن بجلج، نختشوع بن جور جیس، ابو حلال حمصی، ماسرجویه مسیحی، محمد بن حال، یحیی بن بطریق، جبرئیل بن نختشوع، سلمویه بن بنان، مسیح دمشقی، سراسیون، ایوب راهوی، ابن ماسویه، یوحنا بن سراسیون، یعقوب بن اسحاق کندی، عبدالله بن یحیی برکی، ابن ماسه، ثابت بن قره، ابن ابی خالد فارسی، عبدوس بن زید، حمیش بن حسن اعسم، اسحاق بن حنین، حکیم بن حنین.

روش های رازی در ذوب و فرآوری فلزات

ایمان تاجی

امروزه می توان مسائل مرتبط با کیمیاگری را از دو دیدگاه مورد تعدو تحلیل قرار داد: دیدگاه اول که شامل جوانب نظری و فلسفی می شود و دیدگاه دوم که به تحلیل آثار کیمیایی از بعد علمی و تجربی می پردازد. زکریای رازی از جمله دانشمندی است که اهتمام زیادی به کار تجربی و آزمون های آزمایشگاهی در باب کیمیا داشته است. از این رو بررسی آثار کیمیایی به جامانده از این دانشمند برای بازیابی و آگاهی از تاریخ دانش شیمی و به طور کلی علوم تجربی اهمیت بسیار بالایی دارد. یکی از مهم ترین بخش های کتاب های کیمیایی بحث در مورد فلزات و روش های استحصال و فرآوری آن هاست که معمولاً قسمت مهمی از این کتب را در بر می گیرد. در این تحقیق سعی شده است تا علم ذوب و برخی روش های کوناگون فرآوری فلزات بر اساس دو کتاب المدخل التعلیمی و کتاب الاسرار رازی بررسی گردد و نوشته های او با دانش امروزی متالورژی در این زمینه مقایسه گردد.

اسفندیار معتمدی دبیر بازنشسته آموزش و پرورش

حکیم ابوبکر محمد بن زکریای رازی دارای ۱۲ تالیف در فن کیمیا است. یکی از کتابهای او در این فن به نام تدابیر است این کتاب را شاعر سی هندی به نام اسماعیل کوفی در سال ۶۶۹ هـ. ق به شعر فارسی درآورد است.

اسماعیل در یک خانواده کیمیاگر به دنیا آمد پدرش ۴۰ سال کیمیاگر بود و مورد توجه یکی از سلاطین هند به طوری که از طرف این سلطان دوی را در اختیارش قرار داده بودند. پس از فوت پدرده را پس گرفتند. از اینرو اسماعیل به مولتان نزد بهالدین مولتانی که از بزرگان وقت بود رفت. در آنجا به ترجمه مضموم کتاب تدابیر رازی پرداخت و این ترجمه را مخزن الحکمت نامید. مخزن الحکمت شامل نه باب است. در این سخنرانی به بررسی این کتاب می پردازیم و اهمیت آن را از نظر تاریخ کیمیاگری اسلامی و تاثیر رازی بر آن مورد بحث قرار می دهیم.

چگونگی استخراج نقره از معادن

شهرام انصاری

هدف از این سخنرانی بررسی چگونگی استخراج نقره از معادن میباشد.

همان گونه که فلزات می‌دانیم مناطق وسیعی از ایران چه در عهد باستان چه در زمان حال از معادن غنی مختلف برخوردار بوده و هست.

وجود ظروف زرین و سیمین و نیز سکه‌های باقی مانده از زمان‌های بسیار قدیم گواهی بر این حقیقت است که ایرانیان در استخراج طلا و نقره از معادن تبحر خاصی داشته و از آن در صنعت بهره‌میرده‌اند.

با وجود این نمی‌دانیم روش استخراج نقره در ایران قدیم چگونه بوده است.

خوشبختانه یکی از متون مربوط به شیمی صنعتی قدیم متعلق به ابو محمد یعقوب بهرانی وجود دارد که در قرن نهم هجری زندگی می‌کرده است. این کیمیاگر چگونگی استخراج نقره را از معادن تشریح میکند.

ماد این سخنرانی به بررسی این مطلب از متن بهرانی می‌پردازیم.

مهدی دانشیار مدرس مرکز نجوم حضرت عبدالعظیم حسنی

آثار به جا مانده از رازی یکی از ایمان عمیق این دانشمند بی‌بدیل به دین مبین اسلام حکایت میکند.

با این حال به علت همین ایمان محکم و عدم تسلیم به افکار انحرافی فرقه اسماعیلیه که تلاش می‌کردند دین را با فلسفه یونانی آشتی دهند مغضوب آنان می‌کرد.

این فرقه بدون ارائه دلیلی فیلسوف‌ری را به کفر و زندگه متهم نمودند. متأسفانه این اتهام را دشمنان رازی قرن‌هاست که تکرار کرده‌اند.

ماد این سخنرانی با ارائه دلایل مستقن بی‌پایه بودن این اتهامات را ثابت خواهیم کرد.

Gail Marlow Taylor, Ph.D.

By the Book: Alchemy and the Laboratory Manual from Al-Rāzī to Libavius, 920 - 1597

Today, when alchemy evokes wizards and crystal balls, it may seem odd to refer to a book of procedures on transmutation of ordinary metals into gold as a practical laboratory manual free of mysticism. Yet it was alchemy, the most ancient form of chemistry, which first brought the book and the laboratory together. Over a thousand years ago, the Persian physician and alchemist Abū Bakr Muhammad ibn Zakarīyā al-Rāzī (c. 865 - 923)ⁱ wrote the earliest laboratory manual to reach us in its entirety. He called it the *Kitāb al-Asrār* or *Book of Secrets*. The most valuable “secrets” in the *Kitāb al-Asrār* are organized procedures and written specifications for proportions, temperature, timing, and endpoints, the same strategies for achieving reproducibility that laboratories use today. This paper will demonstrate that there was a continuum of practical laboratory manuals from al-Rāzī’s *Kitāb al-Asrār* in 920 C. E. to Libavius’s *Alchemia* published in 1597 C.E., which some historians refer to as the first chemistry textbookⁱⁱ

ⁱ Abū Raihān Muhammad ibn Ahmad al-Bīrūnī, “Al-Bīrūnī als Quelle für das Leben und die Schriften al-Rāzīs,” trans. and ed. Julius Ruska, *Isis* 5 (1923): 32.

ⁱⁱ References to *Alchemia* as the first chemistry textbook include: Bruce T. Moran, *Andreas Libavius and the Transformation of Alchemy: Separating Chemical Cultures with Polemical Fire* (Washington Publishing Company: Sagamore Beach, MA, 2007), 34. J. R. Partington, *A History of Chemistry* vol. 2 (London: MacMillan & Co., 1961), 253. Owen Hannaway, *The Chemists and the Word: The Didactic Origins of Chemistry* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1975), 81, 89.